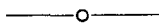

zés céljából két részre osztotta. Mindkét rész törvénykezési székhelye Pozsony volt. Ferdinánd uralkodása vége felé az országot a törvénykezés székhelye tekintetében is két részre osztotta, azáltal, hogy a felsőbb vármegyék számára Kassát jelölte ki a törvényszék helyének, később Lőcsét, majd Eperjest. Az oktávás és helytartói törvényszékek bíráskodási időtartama nem volt állandó. A legszokottabb volt a 40 napi időtartam. A megidézést a hiteles helyi megbízottak végezték. A bizonyítás tanukkal, oklevelekkel, vagy esküvel történt. A peres feleket ügyvédek védték. Az ítéletek végrehajtói a hiteleshelyek bizonyásgtevői és a királyi emberek voltak. Mellettük mint karhatalam a főkapitány, vagy kapitányok szerepeltek. I. Ferdinánd uralkodása alatt a magántulajdon sérthetetlensége minduntalan csorbát szenvedett, mert a jogrend és közbiztonság gyenge alapokon nyugodott. Az ellenkirályok egymás adományozását semmisnek jelentették ki s ez okozta a vagyonjog ellen elkövetett sok erőszakosságot és a javak bírásában való állandó bizonytalanságot. De János halála után is gyakoriak voltak a birtokrablások és más hatalmaskodások. A birtokpereket az oktávás és helytartói törvényszékek bírálták el. A törvényeken vallásos hang vonul végig, de ezzel ellentétben van a törvények tartalma. A kor főbűne az önzés és kapzsiság. A rablások, fosztogatások nagy mértékben elharapóztak; a bűn nő, mint a dudva. A sok nincstelen és a hatalmaskodó úr mind a rend ellen törnek. A nyomor és a túlságos hatalom veszélyeztetik a vagyon- és közbiztonságot.

4. Málnási Ödön: Közgazdasági és társadalmi állapotok Rómában a köztársaság bukása előtt.

Szerző a görög-római történelem kulmináns korát keresve, ezen időt a római köztársaság bukását megelőző században látja és ezen okból veszi vizsgálat alá a római köztársaság utolsó századának közgazdasági és társadalmi viszonyait.

A források közül felhasználja Cicero, Caesar, Sallustius, Nepos, Livius, Velleius, Josephus Flavius, Plutarchos, Tacitus, Suetonius, Gajus és Eutropius műveit, de ezeken kívül gyak-

ran idézi Lucretius, Catullus, Vergilius, Horatius, Vitruvius, Seneca és Columella munkáit is.

A nagyobb feldolgozások közül Mommsen és Ferrero idevonatkozó műveire támaszkodik.

A munka garmond compress szedéssel negyedívrétben 270—280 oldalnak megfelelő terjedelmű, melyből a közel 1200 lábjegyzet a szövegrész terjedelmének egyötöde.

Szerző a római köztársaság bukása előtti őstermelést, ipart, közlekedést, kereskedelmet és hiteléletet vizsgálva, tömören ismerteti a kor gazdasági építészetét, a gazdasági üzletvitelt, talajgondozást, gabona- és takarmánytermesztést; marha-, ló-, szamar-, juh-, kecske-, sertés-, baromfi-, hal- és vadtenyésztést, az állatgyógyászatot; méhészetet; kertészetet és gyümölcsstermelést; szőlészetet és borászatot, valamint a bányászatot. Megállapítja, hogy már a kort közvetlenül megelőző háborúkban Róma sok rabszolgához jut és azóta állandóan lendületes a rabszolgabehozatal. A mezőgazdasági munkákat csaknem kizárólag rabszolgák végzik. De a rabszolga bármilyen olcsó árú, silány tartása is pénzbe kerül, miért is a nagybirtokosok a sok rabszolgát igénylő gabonatermesztésről a kevés rabszolgát igénylő állattenyésztésre térnek át. A bányákban is kizárólag elítélt rabszolgák dolgoznak.

Az ipar egy helyben topog, mert az amúgy is elgyengült mezőgazdaság csökevényévé lett. Ugyanis a nagybirtokosok télen nem tudják összes rabszolgáikat mezőgazdaságilag foglalkoztatni, azért a téli hónapokra gyatra tömegárút termelő tanyai gyártelepeket létesítenek, vagy ilyen célra bérbeadják rabszolgáikat.

A belkereskedelem lebonyolítói a rabszolgatulajdonosok városi üzleteibe beállított rabszolgák. A külkereskedelem a tőkés lovagok és a tengeri kalózok kezében van. A tenger árúit a kalózok és ezen úszó tengeri állam hatalmának megtörésére csak muló sikerű háborúkat viselnek a rómaiak, mivel a rabszolgaerőre berendezkedett társadalmi rendnek nem áll érdekében kipusztítani a rabszolgakereskedők legnagyobb céhét. A külkereskedelmi mérleg feltűnően passzív. Kiemelkedő a nagy rabszolga- és gabonabehozatal. Az árpolitika teljes hiánya folytán néha egy tenyész szamarért sokkal többet fizetnek, mint egy elsőrendű irodalomtudós rabszolgáért.

Az imperializmus állandóan kattogó gépezete alulról felfelé őrli a társadalmat, koncentrálja a tőkét és teszi Róma Krözusává Crassust. A hódító háborúk alatt dühöng a spekuláció. Az egész Róma a kisázsiai adóbérlő-részvénytársaságok részvényeivel tőzsdézik. A háborúk kedvezőtlen fordulatai nyomán fellépett hitelválságok egy-két nagytőkés pénztárába hömpölygetik a tőkét, a társadalom jelentékeny részét pedig az adósságok tengerébe fullasztják. A fülig eladósodottak politikai pártot szerveznek és Catilina vezetése alatt előbb törvényes eszközökkel küzdenek az adósságelengedésért, mikor pedig törekvéseiket elgáncsolják, nyílt harcra viszik az ügyet. Az adósok forradalma elbukik, de a kérdés olyan mély problémája a társadalomnak, hogy Caesar és Augustus mégis megvalósítja az új seisachtheját.

A szociális élet vizsgálata során szerző megállapítja, hogy körülbelül 2000 gazdag római mellett legfeljebb 5—6 millió szabad és legalább 14—15 millió rabszolga volt Itáliában. A római polgárok száma a gracchusi agrárreform és a szövetséges háború következtében a kor alatt megháromszorozódik, illetve közel 1 millióra emelkedik. A születési és halálozási mérleg passzívait a ki- és bevándorlási mérleg aktívái egyenlítik ki. A belső vándorlás szakadatlan. Különösen Rómában kaleidoszkopszerűen nyüzsgönek a nemzetiségek.

Az állandóan lendületes rabszolgabehozatal miatt a rabszolga folyton olcsóbbodó áruvá válik, helyzete pedig mindinkább tűrhetetlenebbé lesz. Mindennap rogyásig dolgozik. Az ünnepnapok csak a marhák számára jelentenek munkaszünetet. Élelmezése hitvány. Ruhája silány. Lakása putriszerű. Élete teljesen bizonytalan és céltalan. Elnyomatásának állandóságát bőven biztosítja a jogtalansága, helyhezköötöttsége, felülről állandosított tudatlansága s a „divide et impera” elvének érvényesítése; ahol pedig mindez elégtelennek bizonyul, ott a korbács, bilincs, zárka, tüzes vas, bánya és keresztfa végzi el véresen argumentáló hivatását. A rabszolgák mit tehetnek mást, mint megszöknek, akiknek pedig ez nem sikerül, azok csak látszat-munkát végeznek, a szerszámokat és állatokat pedig nem kímélik. A munkakedv hiánya, a munkaerő állandó csökkenése, a szakértelem hiánya s általában a rabszolgamunka csekély produktivitása állandóan növeli a rabszolga

és termőföld szükségletet, az imperializmus lejtőjén folyton előbbre kergeti Róma urait és ahányszor valami kis baj éri ezt a hódító gépezetet, mindig rászorítja a termelőeszközök tulajdonosait a leggyökeresebb orvosságnak: a rabszolgafelszabadításoknak igénybevételére.

A nagymérvű rabszolgabehozatal versenyképtelenné teszi a kiskereskedőket, kisiparosokat és teljesen tönkre teszi a szabad parasztot. Míg a parasztok Róma számára meghódítják a világot, azalatt családjaik elvesztik a birtokaikat. A földnélkülivé lett parasztból vagy rabló-, vagy koldusproletár lesz. Ez utóbbi esetben családotól Rómába vándorol, keresni az elvesztett paradicsomot. A kor elején a közföldek csendes elsikkasztása útján keletkezett latifundiumok rabszolgáerőre berendezkedett üzemei miatt kirobban az agrárforradalom. A Gracchusok diadalra viszik az ügyet, de a nagybirtokosok lerombolják a forradalom vívmányait. Az elbukott agrárforradalom mindamellett a zsákutcába jutott proletariatus számára levezető csatornát nyit a gyarmatosítás eszméjének felvetésével, melyet intő jelül éppen a monarchia első fecskéi: Marius és Sulla alkalmaznak legelőször. A proletárok zöme azonban most már a gazdagok boldogsága után vágyakozik. Létrejön az imperializmus „panem et circenses”-t kiáltó politikai gépezete, melynek kazánjait az érdekeltek ajándékgabonával és nyilvános játékokkal fűtik, aminek ellenében a megvesztegetett polgárságtól törvényes felhatalmazást kapnak a tartományok kifosztására.

A gazdag rómaiakat a politikán kívül alig érdekli más, mint az élet kiélésének különféle módjai. Életük a munka nyílt megvetésében, a fényűzésben, divathóbortban, a mesterséges hiánytatásig űzött ingyencsere versenyben és a kéjversenyben merül ki. A gazdag római férfit a fürdőkben való kaszinózás, a prostitúciós nők és a homoszexuális célokat szolgáló fiúcskák után való futkosás, végül pedig a gazdasági vagy politikai huzományvadászat jellemzi. A női reményeiben csalódott római úri nő a rendszeresen űzött házasságtörés fertőjébe süllyed.

A nemesi származású senatorok a tartományi kormányzóságok előcsarnokaiért: a consuli és praetori tisztségek elnyeréséért küzdenek; a hadiszállításokból, hadihitelezésekből és az állami földek, meg adók bérleteiből meggazdagodott tőkés lo-

vagok pedig a comitiákban szavazó koldusproletárok politikai közvéleményének megvásárlása útján a minél dúsabb zsákmányt ígérő háborúk hitelezéséért a tartományok állami földjeinek minél olcsóbb bérletéért és a tartományi adóhitelek behajtása címen rendezett harácsolásaik akadálytalanná tételéért harcolnak. A comitiák előtérbe jutása és a titkosan szavazó proletároknak a választási klubok segítségével való politikai befolyásolhatósága a legnagyobb választási kasszával rendelkező jelöltek, vagyis a tőkés lovagok érdekeinek védőit juttatja hatalomhoz és a hatalmat olyan szűk körre vonja össze, melynek karddal való elfoglalása már nem kerül nehézségbe. A pénz után végre kard válik legkeményebb politikai argumentummá. A lovag-tőkések érdekeinek szolgálatába szegődött néptribunok elhatalmasodásával párhuzamosan a consuli hatalom is caesarivá táguul és Mariustól kezdve mindinkább hadvezérek kezébe jut.

A külpolitika irányítása is kicsúszik a senatus kezéből és a hadvezérek befolyása alá jut. Az elpuhult nemesség tartózkodik a hadseregtől s a fegyvert a vagyontalanok ragadják meg. A népfelkelés helyébe zsoldos hadsereg lép s ezzel megvan adva a lehetősége a legtöbbet fizetni tudó hadvezér felülkerekedésének. A hadsereg azonban kiképzetlen és fegyvermelzetlen; csak a zsákmányszomj s a zsákmányéhes vezér presztizse tartja össze. A rabszolgás termelési rend folytán improduktivizálódó hatása alatt a kor háborúi — a cimber-teuton háború kivételével — mind támadó háborúk és ezek a kor külpolitikai mérlegét határozottan aktivvá teszik.

A tartományok a rendes terheken kívül a kormányzók-nak és hivatalnokaiknak verresi méretű fosztogatásait nyögik, amihez Kisázsiaiban még a tőkés lovagok pénzügynökeinek az adóhitelek behajtása címen rendszeresült brutusi méretű hajtóvadászata járul. A tartományok meggyötört millióinak képviselői hasztalan keresik Rómában az igazságot, mert a bíróságok összetételüknél fogva a tartományok fosztogatóinak érdekeit szolgálják, az ítélethozatalban pedig nem az amúgy is mesterséges zavarban tartott törvények ereje, hanem a bírák és esküdtek érdeke, a vesztegetés, az ügyvédek rabulisztikája, a hallgatóságban keletkezett érzelmi atmoszféra az ítélethozatalt befolyásoló tényező.

A pénzügyek vezetői is a panamázást tekintik az elsőnek, az állami érdeket az utolsónak. A költségvetés mégis egyensúlyban van, mert Róma kincsesbányája: Kisázsia bőven ontja a pénzt. Néha a forrás mégis bedugul és ilyenkor észnélküli inflációs politikával gondoskodnak látszatsegítségéről.

A vallást csak a nép szellemi lebilincselésére használják s az is teljesen a politika szolgálatában áll. Ezen okból a nép új istenek keresésére indul.

A nagy hódításokkal járó gazdasági és szociális átalakulás a régi római gondolatvilágot is szétmállasztja s a görög gondolat-elemekkel táplálkozó filozófiában differenciálódási folyamatot indít. Az epikureizmus, stoicizmus, peripatetizmus és eklekticizmus iránymutatói ezen folyamatnak. Lucretius a kor übermensché, Cicero a görög filozófia tolmácsa.

A politikai érvényesülés eszközei: a retorika, jog- és államtudományok s a történettudomány virágzanak. A görög származású házi rabszolga-paedagogusok csendes munkáját az ügyvédjelöltösködő gazdag ifjak kitűnően gyakorlatias politikai iskolája és a keleti főiskolák mesterei koronázzák meg. A retorika fellendülése létrehozza a stenografiát, a politikai élet élénksége az ujságírást, híréhessége pedig a levélirodalmat. Keletről könyvtárakat hoznak Rómába s jövedelmezővé válik a könyvkiadás és könyvkereskedelem.

A salon-nyelv a görög. A költészet is görög vágányon indul meg a satirával és Lucretiussal; az alexandrianusok közül Catullus magaslik ki. A dráma és komédia is görög anyagból meríti tárgyát, a tömeglélektani eszközökkel dolgozó mimus is görög eredetű, csak az Atellana római.

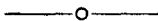
A politika szolgálatába állított és nyakra-főre rendezett nyilvános játékok telt házak mellett folynak le és az analfabéta közönség is színikritikai gyakorlatra tesz szert. Igazi élvezetet azonban csak a barbár állathajsza és gladiatorjátékok szolgálnak.

A művészetek közül az építészet a gazdagságot barbárosan demonstráló palotatömbök emelésében merül ki, a festészet pedig lármás falfestészetre szorítkozik.

Szerző végül összefoglalja a kor történetéből kimagasló Spartacus-féle lázadás történetét és ez alkalommal a Drumann és Mommsen által is figyelembe részesített forrásokon kívül

Sallustius Historiájának megmaradt töredékeit (3., 6., 73—88.) is felhasználja.

Az értekezést színes birodalmi térkép egészíti ki, mely a kor alatti területgyarapodást szemlélteti.

1925—26. tanévi doktori értekezések.

1. Ilyés Endre: Az erkölcsi és természeti világrend összefüggése.

A körülöttünk, alattunk, fölöttünk levő végtelen minden-ség, amit egy szóval világnak nevezünk, nem állott mindég oly tisztán az ember előtt, mint ma. A világ tartalmi megismerése, minőségi átértése nem állott mindig azon a fokon, mint korunkban. Volt idő, midőn egy tenyérnyi hely, egy völgykatlan, magános sziget, erdőrengeteg, hegytető, vagy tengerből volt az ember külső világa. Majd a családok közösségéből álló horda, később szervezett nép egy nagyobb földterületen helyezkedve el, azt nemzeti istenei oltalma alatt álló külön világnak hitte. A római világbirodalom — a maga Británniától Kelet-Indiáig, Germániától — Egyptom déli részéig terjedő impériuma alatt az egész világot birni vélte. Az uralkodó ptolemaeuszi világnézet szerint a föld volt az egész lét középpontja, minden körülötte forgott, érette történt. — E világ rendjének adói, őrei, tetszés szerint megváltoztatói: az istenek . . . A külső világ azonban a legrégibb időben sem volt az ember egyedüli világa, igazi otthona. Emellett, illetve e felett ott állott már a legrégibb időben is az emberi életet sajátosan formáló, világot alakító, örömet, fölemelkedést adó erkölcsi világ a maga embereket egyesítő hatalmával. Kezdetben önállóan, gyarló világ volt ez. Minde-nestől fogva a mythologikus elemekkel átszőtt vallás függeléke, vagy szerves alkatrésze. Egynéhány társra terjedő kapocs létesítője. Az egymással versengő istenek változó akarata, kijelentése hoz belé rendet. Lassankint nagyobb lesz e világ köre a néppé alakulás által, mélyül az istenek változó akarata, kijelentése bensősége arányában, míg az egy szentséges, tökéletes, mindenható Isten hitében megtalálja a maga teljességét, bár